

श्रीमान् वीरबहादुर कथामा विश्वदृष्टि

मनमाया पोखेल

manmayapokharel@gmail.com

उपप्राध्यापक

पद्मकन्या बहुमुखी क्याम्पस

बागबजार, काठमाडौं ।

लेखसार

प्रस्तुत लेखमा रामलाल जोशीद्वारा लिखित 'श्रीमान् वीरबहादुर' कथामा प्रयुक्त विश्वदृष्टिसम्बन्धी चिन्तन समाजशास्त्रीय मान्यताका आधारमा गरिएको छ । विश्वदृष्टि लुसियन गोल्डम्यानद्वारा प्रतिपादन गरिएको समाज शास्त्रीय अवधारणा हो । समाजका प्रभुत्वशाली वर्ग, अधीनस्थ वर्ग तथा उदीयमान पिँढी वा समूहको प्रतिनिधित्व गर्ने आधुनिक युवती तथा पत्रकारको विश्वदृष्टि 'श्रीमान् वीरबहादुर' कथामा के कसरी अभिव्यक्त भएका छन् र त्यस्ता विश्वदृष्टि समाजको विश्वदृष्टिसँग समानधर्मी छन् कि छैनन् भन्ने कुरा देखाउनु नै यस लेखको प्रमुख उद्देश्य हो । यस लेखमा प्रभुत्वशाली वर्ग तथा अधीनस्थ वर्गका पात्रहरूको विश्वदृष्टि प्रस्तुत गरिनुका साथै उदीयमान पिँढीको प्रतिनिधित्व गर्ने आधुनिक युवती तथा पत्रकारका विश्वदृष्टि प्रस्तुत गर्दै उक्त विश्वदृष्टि र २०६०-७० यताको नेपाली समाजमा विकसित विश्वदृष्टिबिच संरचनात्मक समानधर्मिता पाइएकाले 'श्रीमान् वीरबहादुर' कथा समाजशास्त्रीय चिन्तनका दृष्टिले सशक्त बनेको निष्कर्ष यस लेखमा निकालिएको छ । कथा विश्लेषणका लागि निगमनात्मक विधि अपनाइएको छ । यो अध्ययन साहित्यिक अध्ययन भएकाले गुणात्मक प्रकृतिको रहेको छ ।

शब्दकुञ्जी : उदीयमान पुस्ता, विश्वदृष्टि, विद्यमान यथार्थ, सम्भावित यथार्थ, संरचनात्मक समानधर्मिता ।

१. विषय परिचय

रामलाल जोशी आधुनिक नेपाली कथाका उत्तरवर्ती चरणका सामाजिक यथार्थवादी कथाकार हुन् । उनीद्वारा लिखित 'ऐना' कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित कथाहरूले सुदूरपश्चिम नेपालका जनताका पीडा र छटपटीलाई जीवन्त रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । मोफसलमा

बसेर मूलधारको नेपाली कथा साहित्यमा टेवा पुऱ्याउने जोशीका कथामा आफ्नै वरिपरि देखे भोगेका विषयलाई उतारिएको छ । विशेषतः उनका कथामा नारी जीवन भोगाइका विभिन्न पक्षलाई जीवन्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ ।

जोशीद्वारा लिखित 'श्रीमान् वीरबहादुर' कथामा एउटी नारीका जीवन भोगाइका उतारचढावका विभिन्न पाटाहरू खोतल्दै उसले समाजमा अस्तित्व प्राप्त गर्न गरेका सङ्घर्षलाई मूल विषयका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । त्यस्तै विवेच्य कथामा उच्च वर्गीय सामन्त शोषकहरूले शोषित पीडित वर्गमाथि गर्ने अन्याय, अत्याचार र दमनलाई समेत प्रस्तुत गरेको छ । अतः यस कथामा वर्गीय दृष्टिले प्रभुत्वशाली र अधीनस्थ वर्गका विश्वदृष्टि प्रस्तुत भएका छन् भने पिँढी वा समुदायका आधारमा समाजको परम्परावादी सोच र विचारको विद्रोह गर्दै आफ्नो अस्तित्व प्राप्तिका लागि सङ्घर्षरत उदीयमान पिँढी वा समुदायका विश्वदृष्टि प्रस्तुत भएका छन् । त्यसैले विश्वदृष्टिका कोणबाट यो कथा अध्ययनीय छ । 'श्रीमान् वीरबहादुर' कथाको विभिन्न पक्षबाट अध्ययन भए तापनि हालसम्म विश्वदृष्टिका आधारमा अध्ययन हुन सकेको छैन । उक्त अभावलाई दृष्टिगत गरी प्रस्तुत लेखमा 'श्रीमान् वीरबहादुर' कथामा विश्वदृष्टिको प्रयोग के कसरी गरिएको छ, भन्ने जिज्ञासाको समाधान खोजिएको छ ।

२. अध्ययन विधि

प्रस्तुत लेखमा प्राथमिक र द्वितीय दुवै स्रोतका सामग्रीहरूको प्रयोग गरिएको छ । यस क्रममा रामलाल जोशीद्वारा लिखित *श्रीमान् वीरबहादुर* कथालाई प्रथमिक स्रोतका सामग्रीका रूपमा लिइएको छ भने विश्वदृष्टिसम्बन्धी सैद्धान्तिक अवधारणहरू र त्यसका आधारमा कथाको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका लागि प्रयोग गरिएका विभिन्न समालोचकीय ग्रन्थहरूलाई द्वितीय स्रोतका सामग्रीका रूपमा लिइएको छ । उपर्युक्त सामग्रीहरूको सङ्कलन पुस्तकालयीय विधिबाट गरिएको छ । कथाको विश्लेषण निगमनात्मक विधिद्वारा गरिएको छ ।

३. सैद्धान्तिक पर्याधार तथा विश्लेषण ढाँचा

साहित्यको समाजशास्त्र भनेको साहित्य र समाजविचको सम्बन्धको अध्ययन गर्ने वाङ्मयको शाखा हो । यसले साहित्यमा व्यक्त भएको समाजको अध्ययन र विश्लेषण गर्छ ।

उन्नाइसौं शताब्दीमा थालिएर बीसौं शताब्दीमा व्यवस्थित र विकसित भएको साहित्यको समाज शास्त्रीय अध्ययनका विभिन्न पद्धतिहरूको विकास भएका छन् । यसको समाजशास्त्रीय चिन्तन गर्ने विभिन्न चिन्तकहरू मध्ये लुसिएँ गोल्डमान एक प्रमुख चिन्तक हुन् । उनले समाजशास्त्रीय चिन्तन परम्परामा विकास गरेको सिद्धान्तलाई उत्पत्तिमूलक संरचनावाद भनिन्छ । यसभित्र साहित्य विश्लेषणका विभिन्न आधारहरू छन् । तीमध्ये विश्वदृष्टि पनि एक हो । गोल्डमानका अनुसार एक वर्ग वा समूहको जीवनजगत्का बारेको सुसङ्गत दृष्टि नै विश्वदृष्टि हो । उनका अनुसार विश्वदृष्टि कुनै व्यक्ति विशेषको नभएर समूह विशेषको हुन्छ, किनकि व्यक्तिका विचारमा सङ्गति र एकान्वितिको प्रायः अभाव हुन्छ (श्रेष्ठ, २०७१, पृ. ८८) । अतः विश्वदृष्टिको विकास सामाजिक ऐतिहासिक विकासका प्रक्रियामा कुनै वर्ग वा समुदायले गर्छ ।

हरेक कृति लेखकको सिर्जना हो र त्यसले लेखकका विचार तथा अनुभूतिलाई व्यक्त गर्छ तर त्यो लेखकको मात्र विचार हुँदैन, लेखक स्वयम् पनि समाज तथा अन्य व्यक्तिहरूको चिन्तनबाट प्रभावित हुन्छ, जसलाई लेखकले आफ्नो वर्ग वा समाजका अन्य व्यक्तिहरूका विचार वा भावसँग जोडेर कृतिमा प्रस्तुत गर्छ । गोल्डमानका अनुसार कुनै पनि कृति व्यक्तिविशेषको मात्र नभएर उसले कृतिमा व्यक्त गरेका विचार वा भाव आफ्नो वर्ग वा समुदायबाट प्रभावित हुन्छन् (गोल्डमान, १९८०, पृ.१११) । त्यसैले साहित्यिक कृतिले सामूहिक चेतनालाई अभिव्यक्त गर्छ ।

विश्वदृष्टि एक व्यक्ति वा लेखकको निजी निर्मित नभएर कुनै एउटा वर्ग वा समुदायको सर्वाधिक सम्भावनापूर्ण अन्तश्चेतनाका आधारमा निर्माण गर्न सकिन्छ । यही सुसङ्गतिले नै कृतिलाई महानता प्रदान गर्छ । अतः गोल्डमानका अनुसार महान् प्रतिनिधि लेखक त्यसलाई भनिन्छ, जसले रचनामा आफ्ना वर्गको अधिकतम अन्तश्चेतनालाई अभिव्यक्त गर्छ (रुथ, सन् १९९२, पृ. १११) । विश्वदृष्टि प्रत्यक्ष अनुभव गर्न सकिने विषय नभएर विचार आकाङ्क्षा अनि भावनाको संरचना हो । त्यसैले यो अमूर्त किसिमको हुन्छ । यसले साहित्यिक कृतिमा मात्र मूर्त रूप प्राप्त गर्छ र यसलाई सामूहिक सन्दर्भमा नै बुझ्न सकिन्छ ।

विश्वदृष्टि भनेको जगत् र जीवनबारे अङ्गीकार गरिने विचार, धारणा अडान आदिको समग्र रूप हो । यसले मानिसको सम्पूर्ण मानसिक तथा बौद्धिक जगत्लाई

अनुशासित गरिरहेको हुन्छ (भट्टराई, २०७१, पृ. ५०) । हरेक मानिससँग जीवनजगत्का बारेमा आ-आफ्नै भोगाइ र अनुभव हुन्छन् । तिनैबाट उसको वैचारिकता बन्छ । यही वैचारिकताले उसको जीवनजगत्सम्बन्धी विश्वदृष्टि निर्माण गर्छ । अतः विश्वदृष्टि निर्माणको प्रमुख आधार मानिसको जीवन र विश्वअनुभव हो (भट्टराई, २०७०, पृ.३४३) । यसलाई जीवनजगत् सम्बन्धी वैचारिक दृष्टिकोणका रूपमा पनि बुझ्न सकिन्छ ।

विश्वदृष्टि एक निश्चित कालखण्डमा एक वर्गको विचार, अनुभूति र व्यवहारको समग्रतामा प्रकट हुन्छ । यो स्थिर रहँदैन, परिवर्तन भइरहन्छ । अतः कुनै ऐतिहासिक कालखण्डमा प्रगतिशील ठानिएको विश्वदृष्टि परिवर्तित परिस्थितिमा प्रतिगामी पनि हुनसक्छ । एउटा निश्चित कालखण्डमा एउटा वर्गका विचार अनुभूति र व्यवहारको समग्रतामा प्रकट हुन्छ (पाण्डेय, २०७३ : पृ १९) । त्यसैले आजको सम्भावित यथार्थ भोलि विद्यमान यथार्थ पनि बन्न सक्छ । गोल्डमानका अनुसार समाजमा विद्यमान यथार्थ र सम्भावित यथार्थ गरी दुई प्रकारका यथार्थ हुन्छन् । यी दुवैसँग कलाको घनिष्ठ सम्बन्ध हुन्छ । साहित्य वा कलाको सम्बन्ध यी दुवै यथार्थसँग जोडिएको हुन्छ । पूँजीवादले मान्छेलाई यान्त्रिक बनाउँछ । महान् साहित्यकारले कृतिमा काल्पनिक सुसंगत तथा लगभग पूर्णतः सुसङ्गत विश्वको रचना गर्न सफल हुन्छ (जैन र बाँठिया, १९९२ पृ. ५१) । यदि स्रष्टा सचेत छ भने उसले कलाका माध्यमबाट त्यस्ता पात्र निर्माण गर्छ जसले सम्भावित यथार्थलाई साकार तुल्याउन सङ्घर्ष गर्दछ र विद्यमान यथार्थमा परिणत गर्न सक्छ । त्यसैले कृति वा साहित्यमा सम्भावित यथार्थ जति सशक्त हुन्छ । कला उति नै उत्कृष्ट हुनजान्छ ।

गोल्डमानले विश्वदृष्टिको विवेचना गर्ने क्रममा समाजका वर्गको विश्वदृष्टि र कृतिको संरचनाभित्र अभिव्यक्त विश्वदृष्टिका बिच समानधर्मिता रहने विचार व्यक्त गरेका छन् । उनका अनुसार कुनै वर्गको विश्वदृष्टिको संरचनासँग कृतिभित्र संरचित संसारको संरचनाको समानधर्मिता हुन्छ । यसलाई उनले रचनाको समानधर्मिता भनेका छन् (पाण्डेय, सन् २००६ : पृ १५०) । कुनै पनि साहित्यको समाजशास्त्रीले कृतिको समाजशास्त्रीय अध्ययन गर्दा त्यही समानधर्मिताको खोजी गर्छ । त्यसैले कृतिमा समाजको समानधर्मिता जति सशक्त हुन्छ त्यति नै रचना महान् र सशक्त हुन्छ । यसरी हेर्दा विश्वदृष्टि भनेको त्यस्तो सामूहिक चेतना हो जसले एक सामाजिक समूहका सदस्यहरूलाई परस्परमा सम्बन्ध

बनाउनका साथै अन्य सामाजिक समूहका सदस्यहरूबाट अलग बनाउँछ । यस लेखमा विश्वदृष्टिसम्बन्धी यिनै मान्यतालाई आधार बनाएर श्रीमान् वीरबहादुर कथाको समाजशास्त्रीय विश्लेषण गरिएको छ ।

३. श्रीमान् वीरबहादुर कथाको आख्यान सन्दर्भ

रामलाल जोशीद्वारा लिखित श्रीमान् वीरबहादुर कथामा मैलो कमिज लगाएको वीरबहादुरलाई सुब्बासाहेवलाई कुटपिट गरेको अभियोगमा घिच्याउँदै कठालो समाउँदै वडा प्रहरी कार्यालयमा ल्याइन्छ । रातभर भोको र अनिंदो राखी भोलिपल्ट 'अबदेखि कुटपिट गर्ने छैन' भन्ने व्यहोराको कागजमा जबर्जस्ती सही गर्न दबाव दिँदा वीरबहादुरले आफू निर्दोष भएकाले उक्त कागजमा सही नगर्ने अडान लिन्छ । उसले दोषी सुब्बालाई चाहिँ सही गराउनु पर्ने कुरा व्यक्त गर्दा पुलिसहरूले उसलाई नराम्रा गाली गरेकाले वीरबहादुरले पनि थरुहटमा उजुरी दिने धम्की दिन्छ । घटनाको कारण बुझ्दै जाँदा वीरबहादुरको रिक्सामा बसेर जाँदै गर्दा सुब्बाले वीरबहादुरलाई रक्सी खुवाएर मताउँछ । उसलाई दुई हजार दिन्छु तेरी श्रीमती मलाई मिलाई दे भनेपछि उक्त कुरा सहन नसकेर वीरबहादुरले सुब्बाका गालामा चार भापड लगाएको जानकारी पाइन्छ । सही गर्न नमान्ने वीरबहादुरलाई पुलिसहरूले गाली गरिरहेका बेलामा सुन्दरी युवती 'म सही गर्छु' भन्दै वडा कार्यालयमा उपस्थित भएपछि सबैको ध्यान युवतीतिरै खिचिन्छ । त्यसपछि असैले पूरै नरम भएर 'हजूरको नोकर रहेछ, फोन गर्नु भएको भए राति नै छाडि दिन्छु' भनेको सुनेपछि युवतीले ठूला आँखा पाउँदै असैलाई विचार गरेर बोल्न थर्काउँछे । उसले वीरबहादुर आफ्नो श्रीमान् भएको जानकारी गराउँदै उसलाई रातभर थुन्नु पर्ने कारण सोध्छे । असैले वीरबहादुरले जाँड खाएर सुब्बालाई पिटेको जानकारी गराउँदै जैरे थारू वीरबहादुरलाई श्रीमान् भनेर ठट्टा नगर्न आग्रह गर्छ । युवतीले उसको श्रीमान् कस्तो हुनुपर्ने ? भनी प्रश्न गर्छे । उसले आफ्नो श्रीमान् असैजस्तै जन्तामारा, सुब्बाजस्तो पतित, हाकिमजस्तो घुस्याहा वा नेताजस्तो राष्ट्रघाती हुनुपर्ने भन्दै वीरबहादुरले उसको श्रीमान् नहुनुपर्ने के काम गर्नु भनी प्रश्न गर्छे । उसका कुरा सुनेर सबै चकित हुन्छन् तर सुब्बाले भने उसलाई चिनेकाले असैलाई चुप लाग्न अनुरोध गर्छ । त्यसपछि युवती नाजवाफ सुब्बा, असै, कुरा मिलाउन आएको हाकिम तथा नेताको निशब्द भीडलाई उपेक्षा गर्दै वीरबहादुरको हात समातेर बाहिर निस्केंको

दृश्यले सबै चकित हुन्छन् । एउटा पत्रकारका मुखबाट “दिदी ... तपाईंसँग केही कुरा गर्न सक्छु” भन्ने आवाज निस्कन्छ । यो सुनेर युवती आफ्नो जीवनको त्यो दुर्गति बनाएर पनि अबै नअघाएका पत्रकार र पुलिसप्रति आक्रोशित बन्छे । युवतीको त्यस्तो आक्रोश र उत्तेजना देखेर पश्चाताप महसुस गर्ने पत्रकारले ‘सरी’ भनी क्षमा माग्छ । त्यसपछि युवतीले केही शान्त भएर एकपटक पत्रकारसामू आफ्नो जीवन उदाङ्गो पारिदिने तर पटक पटक उसको निजी विषयलाई लिएर कसैले अन्तर्वार्ता लिन चाहेमा वा समाचार छापिएमा आत्महत्या गर्ने धम्कीसमेत दिन्छे ।

युवतीको बयानअनुसार ऊ पाँच वर्षको उमेरमा आमा गुमाएकी ठकुरी हाकिम बाबुकी एकली छोरी हो । बाबुको जागिर काठमाडौँमा सरुवा भएपछि ऊ एकली बन्छे । डेराको एकलो र पट्यारलाग्दो जीवन बाँचेकी उसले अल्लारे यौवनमा पुगेपछि राजनसँग प्रेम गर्छे । एकदिन पुलिसले होटलमा छापामारी नग्न अवस्थामा भेरेर कस्टडीमा राखी सार्वजनिक गरेकाले उसको चरित्रमा दाग लाग्छ । त्यसपछि पेटमा बच्चा भएको थाहा पाएपछि राजन भागेकाले युवतीका जीवनमा भुइँचालो जान्छ । उसलाई प्रश्रव पीडाले गाँजेर चिच्याउँदा नजिकै डेरा गरी बस्ने वीरबहादुरले अस्पताल पुऱ्याउँछ । बच्चा जन्मिएपछि अस्पतालले दिने डिस्चार्ज पेपरमा बच्चाका बाबुको नाम वीरबहादुर चौधरी लेखेको देखेर युवती चकित हुन्छे । भुक्किएर लेखिएको हो कि भन्ने सोचेर सच्याउन खोज्दा त्यहाँ कसको नाम लेखे भनी एकिन गर्न नसकेपछि त्यही नामलाई बच्चाका बाबुको नामका रूपमा स्वीकारेपछि युवती वीरबहादुर चौधरीसँग जोडिन पुग्छे । सुत्केरी अवस्थाका कष्टमय दिनहरूमा पौराणिक शास्त्रको गहन अध्ययन गरेकी युवतीले आफूजस्तै परिस्थितिबाट गुञ्जिएका सत्यवती, कुन्ती तथा द्रौपदीलाई आदर्श नारी मान्ने नेपाली समाजले वर्तमानमा त्यस्तै नियति भोग्न बाध्य पारिएका ऊ र ऊजस्तै नारीहरूलाई जिउँदै मारेको देखेर समाजप्रति ऊ विद्रोही बन्छे । उसका मनबाट निराशा र ग्लानिको अन्त्य भई ऊ कुनै पनि हालतमा आफ्नो अस्तित्वलाई पराजित हुन नदिने प्रण गर्छे । त्यसपछि दृढ निश्चयका साथ वीरबहादुरलाई आफ्ना बच्चाको बाबुको दर्जा दिएर आफ्नो श्रीमान्का रूपमा आमन्त्रण गर्छे । वीरबहादुरले पनि एक आधुनिक पिता र पतिका रूपमा युवतीका जीवनमा सहर्ष पर्दापण गर्छ । त्यसैले आजका दिनमा वीरबहादुरले रिक्सा चलाएर अनि युवतीले कपडा सिलाएर उनीहरूले आधुनिक युगको अस्तित्वशाली जीवन बिताइरहेका छन् । युवतीका मुखले श्रीमान्लाई ‘ए वीरबहादुर’ भने पनि उसलाई आफ्नो हृदयको अन्तिम राजा मानेको कुरा

बताउँछे । उसले पाँच वर्ष पुगेको आफ्ना छोेरालाई भविष्यमा साहित्यकार बनाउने लक्ष्य राखेकी छ, जसले युवतीको निर्दोष कथालाई निष्पक्ष रूपले लेख्ने छ भन्ने आशा गरेकी छ । युवतीले पत्रकारलाई आफूलाई समाचारको पात्र नबनाउन र थारूकी बिग्रेकी जोई भनेर कसैले आँखा नलगाई दिन आग्रह गर्दै उसको जीन्दगीको अस्तित्व र अधिकार कुनै पनि पत्रकारको जागिर र पुलिसको कानुनभन्दा ठूलो भएको दावी गरेकी छ ।

४. श्रीमान् वीरबहादुर कथामा प्रयुक्त विश्वदृष्टिको अध्ययन

श्रीमान् वीरबहादुर कथामा वर्गीय दृष्टिले प्रभुत्वशाली वर्ग र अधीनस्थ वर्ग तथा पिँढी र समुदायका रूपमा उदीयमान पिँढी वा समुदायका विश्वदृष्टि प्रस्तुत भएका छन् । यस कथामा अभिव्यक्त विभिन्न सन्दर्भले तत्कालीन नेपाली समाजको वर्गगत विश्वदृष्टि र नवपुस्तामा निर्माण हुन थालेको नवीन किसिमको विश्वदृष्टि प्रस्तुत गरेका छन् । अतः विवेच्य कथामा संरचनागत समानधर्मिता पाइन्छ । अतः यस लेखमा प्रभुत्वशाली र अधीनस्थ वर्ग तथा उदीयमान पिँढी वा समुदायका विश्वदृष्टिका साथै रचनाको समानधर्मिताका आधारमा कथामा प्रयुक्त विश्वदृष्टिको खोजी गरिएको छ ।

४.१ प्रभुत्वशाली वर्गको विश्वदृष्टि

‘श्रीमान् वीरबहादुर’ कथामा उपस्थित सुब्बा, असई, वीरबहादुर, युवती र पत्रकारजस्ता पात्रहरूमध्ये सुब्बा र असैले प्रभुत्वशाली वर्गको वर्गीय चरित्रको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । कथामा असैले सुब्बालाई पिटेको आरोपमा वीरबहादुरलाई गलहत्याउँदै ल्याएर रातभर वडा प्रहरी कार्यालयमा ठिङ्गुन्याएको छ । उसले घटनाको यथार्थताको छानविन नगरी सुब्बाको पक्ष लिएर वीरबहादुरलाई गाली गलौज गर्दै अपमानजनक व्यवहार गरी जबर्जस्ती ‘अबदेखि कुटपिट गर्ने छैन’ भन्ने व्यहोराको कागजमा सही गर्न दबाव दिएको कुरा तलको कथांशले पुष्टि गर्छ :

साक्ष्य १

“तँ साले रिक्सा चलाउने थारू, मुसाकाल ! किन कुटिस सुब्बा सापलाई ?”

“तेरीमाँ साला मुसाकाल, बर्ता बोल्छस् ? किन हात छोडिस भनेको हवाँवालाई ?”

“ए ल ल चुप लाग् । ह्याँ सही गर् त अबदेखि कुटपिट गर्ने छैन भनेर” (जोशी,

२०७२ : पृ १४३, ४४)

उपर्युक्त कथांशमा आएका संवाद वडा प्रहरी कार्यालयको असैले रिक्सावाल वीरबहादुरलाई हफ्काउँदै जबर्जस्ती कागजमा सही गर्न दबाव दिने क्रममा आएका हुन् । उसले वीरबहादुरलाई सुब्बालाई कुटनाको कारण सोधेको र वीरबहादुरले कारण स्पष्ट रूपमा बताए तापनि असैले अन्याय गर्ने सुब्बालाई कारवाही गर्नुको साटो वीरबहादुरलाई कागजमा सही गर्न दबाव दिई पहुँचवालाको गल्तीमा आँखा चिम्लिएको छ । उसको यस्तो गतिविधिले उच्च वर्ग र सिङ्गो देशको न्याय व्यवस्थाको वैचारिकता प्रस्तुत गरेको छ । हाम्रो देशमा गरिबले कहिल्यै न्याय निसाफ पाउँदैन । पैसा, पद र पहुँचका भरमा प्रशासन र न्याय निकाय किन्ने सुब्बाजस्ता अपराधीहरू कानूनभन्दा माथि छन् भने बिना गल्ती गरिबहरू सजाय भोग्न बाध्य छन् । यस किसिमको वैचारिकता कथामा न्याय र कानून तथा प्रशासन आफ्ना हातमा लिएर अधीनस्थ वर्गमाथि शासन गर्ने प्रभुत्वशाली वर्गको विश्वदृष्टि बनेर आएको छ ।

कथामा सुब्बाको वैचारिकता पनि प्रभुत्वशाली वर्गको विश्वदृष्टि बनेर आएको छ । गरिब वीरबहादुरको रिक्सामा सवार भई उसलाई रक्सी खुवाएर मताई उसकी श्रीमती आफूलाई मिलाई दे भन्नुले गरिबको इज्जत र अस्तित्व हुँदैन, गरिब तर सुन्दरी महिला मान्छे नभएर बजारका बिकाउका वस्तु हुन्, तिनको इज्जत र अस्तित्व कौडीको मूल्यमा किन्न सकिन्छ भन्ने सुब्बाको वैचारिकता प्रभुत्वशाली वर्गको विश्वदृष्टि बनेर कथामा प्रस्तुत भएको छ, तलको उदाहरणले यस कुराको पुष्टि गर्छ :

अरे भाइ दुई हजार डिन्छु, टेरी श्रीमती आज मलाई मिलाई दे न भन्यो, यो पापीले ।
मैले यसको गालामा डनाडन चार भापड डन्काई दिएँ ।” (पूर्ववत् : पृ १४४)

माथिको कथांशमा आएको वीरबहादुरको उक्त भनाइले सुब्बाको वैचारिकता प्रस्तुत गरेको छ । उसका विचारमा गरिबहरू बजारमा बिक्री गरिने वस्तु हुन् । उनीहरूको इज्जत र अस्मिताको कुनै मूल्य छैन । धनीले चाहँदा उनीहरू खरिदबिक्री हुन सक्छन्, उनीहरूको कुनै मानवीय मूल्य छैन भन्ने विचार सुब्बाको वैचारिकता हो । यही वैचारिकता कथामा प्रभुत्वशाली वर्गको विश्वदृष्टिका रूपमा प्रस्तुत भएको छ । यसरी हेर्दा, असै र सुब्बाका विचारहरू प्रभुत्वशाली वर्गका विश्वदृष्टि बनेर कथामा व्यक्त भएका छन् ।

४.२ अधीनस्थ वर्गको विश्वदृष्टि

रिक्सावाल वीरबहादुरको चरित्रले कथामा अधीनस्थ वर्गको वर्गीय चरित्रको प्रतिनिधित्व गरेको छ । उसको वैचारिकता अधीनस्थ वर्गको वर्गीय विश्वदृष्टि हो । उसले विद्रोही चेतना भएको श्रमिक वर्गको प्रतिनिधित्व गरेको छ । ऊ वर्गीय दृष्टिले गरिब भए पनि प्रभुत्वशाली वर्ग र प्रशासनले गरेका अन्याय, अत्याचार र शोषण सहेर बस्नु हुँदैन तिनको विरोध गर्नुपर्छ भन्ने चेतना भएको सचेत उदीयमान पिँढी हो । त्यसैले ऊ पुलिस प्रशासन र सुब्बाजस्ता सरकारी निकाय र प्रभुत्वशाली वर्गसँग भुक्दैन, दृढ निश्चयका साथ तिनीहरूको प्रतिकार गर्छ । उसका वैचारिकताले निम्नवर्गीय उदीय पिँढीको प्रगतिशील विश्वदृष्टि प्रस्तुत गरेको छ :

साक्ष्य ३

“ए पुलिस दाइ ! गाली नगर है, अब ट म सहन्न ।”

“टेरै माँ होला नि । टेसलाई सोढ न ।”

“खै हानेर डेखा ट । थरुहटमा उजुरी गर्छ अनि खालास ।”

“टेरो श्रीमती डेन टेल्लाई ।”

“हान्छु नि, किन हान्दैन ? अझै टेसको डाँट भाछु । टेस पापीको ।”

(जोशी, २०७२ : पृ १४२/४३)

उपर्युक्त उदहरणका आधारमा हेर्दा वीरबहादुरले त्यस्तो श्रमिक वर्गको प्रतिनिधित्व गरेको छ जो बिनागल्ली कुनै पुलिस, प्रशासन, कानून र सुब्बासाहेव कसैसँग दब्दैन । आफ्नो इज्जत र अस्मितामा आँच आउने काम कसैले गर्छ भने ऊ त्यसका गालामा चङ्कन लगाउन वा दाँत भार्न पनि तयार हुन्छ चाहे त्यो सुब्बासाहेव नै किन नहोस् र पछि जस्तोसुकै परिणाम भोग्नु परोस् त्यसको पर्वाह ऊ गर्दैन । वीरबहादुरले ‘सुब्बाले दुई हजार रुपैयाँमा तेरी श्रीमती मलाई मिलाई दे’ भनेको सहन नसकेर उसका गालामा भापड लगाएको कुरा स्वीकार गरेको छ तर बिनागल्लीको सजाय भोग्न तयार छैन । पुलिस प्रशासनले घटनाको छानबिन गरी दोषीलाई सजाय दिनुपर्छ निर्दोषलाई होइन भन्ने उसको अडान छ । त्यसैले ऊ कसैको दबावमा आएर ‘अबदेखि कुटपिट गर्ने छैन’ भन्ने व्यहोराको कागजमा सही गर्न तयार छैन । ऊ वर्गसङ्गठनसँग पनि आबद्ध छ । त्यसैले प्रशासनले आफूमाथि जबरजस्ती गरेका खण्डमा थरुहटमा उजुरी दिने चेतावनी दिन्छ ।

वीरबहादुर मानिसले गरेका अपराधको छानबिन गरी उसको अपराधको प्रकृतिअनुरूपको सजाय तोकिनुपर्छ भन्ने विचार बोकेको सचेत पात्र हो । यस्तो कारवाही गर्दा उसको सामाजिक प्रतिष्ठा, पद र पैसालाई आधार बनाइनु हुँदैन । उसका विचारमा धनी र समाजमा प्रतिष्ठित हुँदा कानूनले व्यक्तिका अपराध ढाकछोप गर्ने अधिकार कसैमा हुँदैन । उसको यो विचार निम्नवर्गको उदीयमान पुस्ताको विश्वदृष्टि बनेर कथामा यसरी आएको छ- “टेल्ने गल्टी गर्दा पनि केईनाइ । मैले नगल्टी गर्दा पनि रातभरि थुन्ने ह्याँ ?” वीरबहादुर रन्केको थियो (पूर्ववत् : पृ १४४) । यस कथांशमा वीरबहादुरलाई अन्याय नसहने, आफूमाथि गरिएका अन्याय अत्याचारको डटेर सामना गर्ने चरित्रका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । उसले ठूलाबडा भनेर गल्टी गर्ने कसुरदारहरूका कसुर ढाकछोप गरी गरिब निमुखाहरूलाई सजाय गर्नेहरूको तीव्र विद्रोह विरोध गरेको छ । उसको चरित्रले गोल्डमानले भनेझैं विश्वदृष्टि व्यक्ति विशेषको हुँदैन किनकि यसको विकास सामाजिक ऐतिहासिक विकासमा प्रक्रियामा कुनै वर्ग वा समुदायले नै गर्न सक्छ (श्रेष्ठ, २०७२ : पृ ८०) भन्ने मान्यताअनुरूप निम्न वर्गीय श्रमिक वर्गको विश्वदृष्टिलाई प्रस्तुत गरेको छ । वीरबहादुरका विचारमा पूरै विद्रोही तथा क्रान्तिकारी चेतना अभिव्यक्त भएकाले उसको विचार अधीनस्थ वर्गभित्रको पनि उदीयमान पिँढी र समुदायको विश्वदृष्टि हो ।

यसरी ‘श्रीमान् वीरबहादुर’ कथामा पुलिस असै र सुब्बाका विचारले प्रभुत्वशाली वर्गका विश्वदृष्टि प्रस्तुत गरेका छन् भने वीरबहादुरका विचारहरू अधीनस्थ वर्गका श्रमिकवर्गका उदीयमान पिँढी वा समुदायका विश्वदृष्टि बनेर कथामा प्रस्तुत भएका छन् ।

४.२ उदीयमान पिँढी र समुदायको विश्वदृष्टि

‘श्रीमान् वीरबहादुर’ कथामा युवती (प्रेमलता), वीरबहादुर र पत्रकारले उदीयमान पिँढी वा समुदायको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । कथाकी प्रमुख पात्र युवती त्यस्ता युवतीहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने पात्र हो जसले एकपटक लगभग समाप्त भइसकेको आफ्नो अस्तित्वलाई हिम्मत र दृढ विश्वासका साथ निक्कै ठूलो सङ्घर्ष गरी पुनःस्थापना गर्न सफल आजका आधुनिक युवतीहरूको प्रतिनिधित्व गरेकी छ । हाकिम ठकुरी बाबुकी एकली सन्तान युवती जवानीमा कसैको प्रेममा फसी विवाहपूर्व नै गर्भवती हुँदा समाजमा कलङ्कित बन्छे । यस्तो अवस्थामा उसले हिम्मतका साथ बिनाबाबुको बच्चा जन्माएर

वीरबहादुर जस्तो थारू रिक्सावाल श्रमिकलाई आफ्ना बच्चाको आधुनिक बाबु र आफ्नो आधुनिक पतिका रूपमा स्वीकार गर्छे । ऊ सिङ्गो समाजमा आफ्नो श्रीमान् वीरहादुरको हात समातेर निर्धक्क हिँड्छे ।

उसले आफ्ना पछि लागेर बदनाम गर्न खोज्ने समाज, पुलिस प्रशासन र पत्रकारलाई आफ्ना पछि नलाग्न चेतावनी दिएकी छ । “ यी पत्रकार र पुलिसले किन मेरो खेदो गर्छन् हँ ? किन मेरा लागि पुलिस र पत्रकार अभिशाप भए हँ ? ” (जोशी, २०७३, पृ. १४७) भन्दै तिनलाई आफ्नो पछाडि लागेर खेदो नखन्न र अभिशाप नबन्न सुभाब दिएकी छ । अतः उसका विचारले उदीयमान पिँढी र समुदायको प्रतिनिधित्व गरेको छ ।

युवतीका विचारमा उसले समाजमा आम नारीले गर्ने काम नै गरेकी हो, पुलिस प्रशासन र पत्रकारले उसका पछि लागेर उसलाई घृणा गर्नुपर्ने कुनै त्यस्तो आश्चर्यजनक काम गरेकी तथा कानूनको उल्लङ्घन हुने कुनै अपराध गरेकी छैन । उसकै शब्दमा :

समाजमा कोही अरु मान्छे छैनन्, पुलिस र पत्रकारहरूका लागि ? समाजमा अरु कसैले प्रेम गर्दैनन् ? अरु कसैले यौन क्रियाकलाप गर्दैनन् ? कोही अरु होटलमा बास बस्दैनन् ? अरु कुनै केटीले बच्चा पाउँदैनन् ? अरुले विवाह गर्दैनन् ...कतिसम्म र कहिलेसम्म लखेटिरहन्छौं हँ, तिमीहरू मलाई ? मैले समाजको कुन कानून उल्लङ्घन गरें ? मैले के अपराध गरें ? के मेरो जीन्दगीको स्वतन्त्रता छैन ? चासो, चर्चा र घृणाको पात्र नबनीकन बाँच्ने अधिकार छैन मलाई ? (जोशी, २७३, पृ. १४७)

युवतीका विचारमा उसका क्रियाकलाप आम नारीले गर्ने सामान्य गतिविधि नै हुन् तर उसलाई समाज, पुलिस प्रशासन र पत्रकारले खेदो खन्दै लखेटेका छन् । उसका क्रियाकलापमा चासो राखी घृणाको पात्र बनाउनु तिनको पेशा बनेको छ । उसका विचारमा उसले समाजको मर्यादा उल्लङ्घन हुने कुनै पनि काम नगरेकी हुँदा उसको पनि स्वतन्त्रतापूर्वक बाँच्ने अधिकार छ, त्यसको हनन गरिनु हुँदैन । यद्यपि उसको तरिका अलि फरक छ । आम नारीले उपर्युक्त क्रियाकलाप विवाहपश्चात् वा लुकीछिपी समाजले थाहा नपाउने गरी गर्लान् । युवतीले विवाहपूर्व नै गरेकी छ र उसका गतिविधि पुलिस प्रशासन र समाजका नजरबाट गोप्य राख्न सकेकी छैन । यस्तो परिस्थितिमा समाज पनि प्रगतिशील हुनुपर्ने हो । उसका यी सम्पूर्ण क्रियाकलापमा सहभागी भई उसलाई यो अवस्थामा पुऱ्याउने पुरुषपात्र पनि उत्तिकै दोषी छ तर समाजले उसलाई कानूनको दायरामा ल्याएको प्रमाण

कथामा कहीं पनि पाइदैन, युवतीलाई मात्र एकोहोरो खेदिरहेको छ । यसमा उसले तीव्र आपत्ति जनाएकी छ । उसको यो आक्रोश नवपुस्ताका सचेत युवतीहरूको विश्वदृष्टि बनेर कथामा प्रस्तुत भएको छ ।

हिन्दू पौराणिक व्यवस्थामा आधारित नेपाली समाजमा धार्मिक ग्रन्थ वा पुराणमा वर्णित नारीहरू जसले कुमारी अवस्थामै कुनै पुरुषसँग यौन समागम गरी सन्तान जन्माए अथवा बहुपति अँगाले उनीहरू समाजमा पूजित र सम्मानित छन् । तिनलाई कुनै पत्रकारले निन्दा गरेको वा पुलिसले छापा मारेको छैन । यही समाजमा आफ्नै अगाडि रहेका कुनै प्रेमीबाट धोका खाएका, पुरुषका वासनाका शिकार भएका वा बेचिएका र घरबाट निकालिएका नारीहरूका पीडा कहिल्यै समाजले बुझ्दैन । युवतीका विचारमा कुनै पनि पत्रकारका कलममा त्यस्ता नारीहरूलाई जगाउने दम नभएकाले तिनलाई जिन्दगीबाट लखेट्ने अधिकार पनि नभएको कुरा व्यक्त गरेकी छ । युवतीले समाज, प्रशासन र पत्रकारका यस्ता गतिविधिमा घोर आपत्ति जनाउँदै आक्रोश व्यक्त गरेकी छ । कथामा उपस्थित युवती यस्तै कसैको वासनाको शिकार भएर अस्तित्व माटामा मिलाइएकी नारी हो । उसले पुराणमा वर्णित तिनै प्रशंसित नारीहरूका कथा पढेर मजबुत भई आफ्नो अस्तित्वलाई पराजित हुन नदिन दृढ निश्चयका साथ मजदुर वीरबहादुर चौधरीलाई छोराको आधुनिक बाबू तथा आफ्नो आधुनिक पतिका रूपमा स्वीकार गरेको कुरा कथामा व्यक्त गरिएको छ :

वीरबहादुर एक आधुनिक पिता र श्रीमान्का रूपमा मेरा जीवनमा सहर्ष पदापर्ण गर्‍यो । आज उसले रिक्सा चलाए पनि मैले कपडा सिलाए पनि हामी आधुनिक युगको अस्तित्वशाली जीवन जिइरहेका छौं । ... बरु मुखले 'ए वीरबहादुर' भने पनि मेरो हृदयको अन्तिम राजा अब वीरहादुर नै हो । (पूर्ववत् : पृ १५२)

उपर्युक्त उदाहरणका आधारमा हेर्दा, युवती हिजोको समाजको यथार्थ जे थियो त्यसलाई बदलेर भोलिको समाज यस्तो हुन सक्छ भन्ने सम्भावित यथार्थलाई विद्यमान यथार्थमा बदल्न सक्षम देखिन्छे । गोल्डमानले भनेझैं कुनै कालखण्डमा प्रगतिशील ठानिएको विश्वदृष्टि परिवर्तित परिस्थितिमा प्रतिगामी पनि हुनसक्छ (श्रेष्ठ, २०७२ : पृ ५९) नभन्दै हिजोको नेपाली समाजमा हाकिम ठकुरीकी छोरी रिक्सा चालक मजदुर चौधरीकी श्रीमती हुनु, अविवाहित नारीले बिनाबाबुको सन्तान जन्माएर समाजमा निर्धक्क हिँड्न सक्ने

परिस्थिति थिएन, कुनै नारी त्यस्तो अवस्थामा पुग्दा वा समाजबाट कलङ्कित बन्दा ऊ कि त आत्महत्या गर्थी कि त मानसिक विक्षिप्ततामा पुग्ने परिस्थिति बन्थ्यो । त्यो हिजोको विद्यमान यथार्थ थियो । त्यतिबेला कथाकी पात्र युवतीजस्ता नारीले सङ्घर्षले आफ्नो अस्तित्व प्राप्त गरी निर्धक्कसँग हिम्मतका साथ वीरबहादुरजस्ता मजदुरलाई श्रीमान् बनाएर हात समाउँदै सार्वजनिक स्थलमा हिँड्नु, आफ्ना पछि लागेर खेदो खन्ने पुलिस र नारी अस्मितालाई मसला बनाएर समाचार लेखी जागिर बचाउने पत्रकारलाई चुनौती दिँदै आफ्ना पछि नलाग्नु चुनौति दिनु भनेको सम्भावित यथार्थ लाथ्यो तर युवती त्यस्तो सम्भावित यथार्थलाई विद्यमान यथार्थमा परिणत गर्न सफल भएकी छ । आफ्नो पाँच वर्षको छोरालाई भविष्यको महान् साहित्यकार बनाउन प्रयत्नशील छ, जसले भोलि निष्पक्ष रूपमा ऊ र ऊजस्तै कुमारी आमाका निर्दोष कथा लेख्ने छ भन्ने आशा गरेकी छ ।

युवतीले वडा प्रहरी कार्यालयमा वीरबहादुरलाई उसको नोकर ठान्ने असैलाई विचार पुऱ्याएर बोल्न चेतावनी दिँदै वीरबहादुर आफ्नो श्रीमान् भएको कुरा निर्धक्कतापूर्वक व्यक्त गरेकी छ । उसको कुरा नपत्याउने असैलाई आफ्नो श्रीमान् कस्तो हुनुपर्ने भनी प्रश्न गर्दै एउटी धनीकी छोरी, सुन्दरी युवतीको श्रीमान् पद, सौन्दर्य र सम्पतिको खोल ओडेका दुराचारी व्यक्ति हुनुपर्छ भन्ने कुरा पुरानो यथार्थ भइसकेको बताउँदै इमान्दार र उदार भावना भएको निम्न वर्गीय वा निम्न जातीय श्रमिक पनि धनी, शिक्षित र उच्च घरानियाँ युवतीको श्रीमान् बनेर त्यस्ता श्रीमान् श्रीमतीले आधुनिक जीवन बिताउन सक्छन् भन्ने कुरालाई वास्तविक जीवनमै घटित गराई पुष्टि गरेकी छ । अतः युवतीको विचारले उदीयमान पिँढी र समुदायको संस्कृति बोकेका सम्भावित यथार्थलाई विद्यमान यथार्थमा बदल्न सक्ने आधुनिक जीवनशैलीका उदीयमान पिँढी र समुदायका नारीको विश्वदृष्टिलाई प्रस्तुत गरेको छ ।

अरूका जीवनका कथा र व्यथालाई समाचारको विषय बनाई तिललाई पहाड बनाएर समाचार छापी पेशा चलाउने पत्रकारवप्रति युवतीले आक्रोश व्यक्त गरेकी छ । युवतीको मायालु यौवन तथा सुन्दरताभित्रका कठोर र कहाली लाग्दो भोगाइको कथा सुनेर पभिएको पत्रकारको विचारले तिनले विवेक पुऱ्याएर समाचार नलेखे अरू कसैको जिन्दगी बर्बाद हुन सक्छ, त्यसैले अरूको समाचार लेख्दा पत्रकारले गम्भीर रूपमा विवेक प्रयोग गर्नुपर्छ भन्ने वैचारिकता प्रस्तुत गरेको छ । यसले नवीन पुस्ताका पत्रकार समूहमा आएको

ईमानदारीपनलाई विश्वदृष्टि बनाएको छ । यसलाई कथामा यसरी प्रस्तुत गरिएको छ-“ उफ् ! त्यस युवतीको वयानले मलाई त्यस दिनदेखि एक परिपक्व पुरुष बनाई दिएको छ । मैले एक निर्दोष युवतीको कोमल अवस्थालाई ठूलो शीर्षकको समाचार बनाउन छाडेको छु र एक नारी जीवनको उत्साहन्त घटनालाई सानो शीर्षकको कथा बनाएको छु ।”

अरूको जीवनका दुदर्शालाई समाचार बनाई सानो कुरालाई सनसनीपूर्ण बनाए कसैको जीवनको संवेदनशीलतामा खेलवाड गर्नु प्रायः पत्रकारको पेशा बनेको छ । तर वर्तमान समयमा कतिपय पत्रकारहरूको वैचारिकतामा परिवर्तन पनि देखिन्छ । माथिको कथाशमा युवतीले आफ्ना जीवन सङ्घर्षको कथा सुनाइसकेपछि संवेदनशील बनेको पत्रकारले आफू अब उपरान्त परिपक्व पुरुष भएको महसुस गरी कुनै निर्दोष युवतीको कोमल अवस्थालाई ठूलो शीर्षकको समाचार नबनाउने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको छ । यो उसको वैचारिकता हो । यसले आधुनिक सचेत र विवेकशील उदीयमान पिँढी र समुदायको प्रतिनिधित्व गर्ने पत्रकारको विश्वदृष्टिलाई सङ्केत गरेको छ ।

५. रचनाको समानधर्मिता

समाजका वर्ग वा समुदायमा विद्यमान विश्वदृष्टि र कृतिभिन्न अभिव्यक्त विश्वदृष्टिका बिच जुन समानता पाइन्छ, त्यसलाई संरचनागत समानधर्मिता भनिन्छ । रचनागत समानधर्मिताको खोजी गर्दा प्रथमतः कृतिको संरचना पहिल्याउनुपर्छ र त्यसका आधारमा समाजको संरचनाको खोजी गर्नुपर्ने हुन्छ । गोल्डमानका अनुसार समाजको विश्वदृष्टि र कृतिभिन्न अभिव्यक्त विश्वदृष्टिका बिच जति बढी समानधर्मिता कायम हुन्छ, त्यति नै कृति महान् हुन्छ (ढकाल, २०७५, पृ. ९६) । यस आधारबाट हेर्दा कथामा अभिव्यक्त विश्वदृष्टि र तत्कालीन नेपाली समाजको विश्वदृष्टिविच संरचनागत समानधर्मिता पाइन्छ । यस आधारमा ‘श्रीमान् वीरबहादुर’ कथाको विश्लेषण गर्दा यस कथामा वर्णित समाज त्यसमा पनि कथाको प्रारम्भिक घटना जहाँ वडा प्रहरी कार्यालयको असै, सुब्बा साहेव र वीरबहादुरका वार्तालापबाट व्यक्त समाज छ त्यो समाज हाम्रै नेपाली समाज हो । उक्त समाज पाठकले आफ्नै वरिपरि देखे भोगेको समाज हो । त्यसैले कथामा वडा प्रहरी कार्यालयका गतिविधिमा देखिएको समाज र नेपाली समाजको समानधर्मिता सशक्त रूपमा देखिएको छ । त्यसै गरी कथाको उत्तरार्धमा युवतीका वयानमा, पत्रकारको वैचारिकतामा र वीरबहादुरको प्रतिरोधी चेतनामा वर्णित जुन समाज छ त्यो समाज पनि

आधुनिक नेपालमा छिटफुट रूपमा देखिन थालेको समाज हो । यसले हिजोको सम्भावित यथार्थलाई आजका दिनमा क्रमशः वास्तविक बनाउन थालेको सङ्केत गरेको छ ।

यसरी 'श्रीमान् वीरबहादुर' कथामा एकै किसिमको विश्वदृष्टि प्रकट भएको छैन । यस कथामा वर्गीय दृष्टिले प्रभुत्वशाली वर्ग र अधीनस्थ वर्गका वर्गीय विश्वदृष्टि प्रस्तुत भएका छन् भने युवती, पत्रकार र वीरबहादुरका माध्यमबाट उदीयमान पिँढीको संस्कृति बोकेर सम्भावित यथार्थलाई विद्यमान यथार्थमा बदल्न सक्ने उदीयमान पिँढी र समुदायको विश्वदृष्टि प्रस्तुत भएको छ । कथामा व्यक्त सर्वहारा मजदुर वर्ग, तथा पूँजीपति वर्गबिचको वर्गीय दृष्टिकोण तथा उदीयमान पुस्तामा देखिएको प्रगतिशील विश्वदृष्टिकोण नवनिर्मित नेपाली समाजको यथार्थ हो । अतः यस कथामा रचनागत समानधर्मिता प्रकट भएको पाइन्छ ।

६. निष्कर्ष

रामलाल जोशीद्वारा लिखित 'श्रीमान् वीरबहादुर' कथा ऐना कथासङ्ग्रहभित्र सङ्कलित साहित्यको समाजशास्त्रीय चिन्तनका दृष्टिले उत्कृष्ट कथा हो । यस कथामा समाजमा सधैं एकलौटी आफ्नो वर्चस्व स्थापित गर्न सफल प्रभुत्वशाली वर्गअन्तर्गत सुब्बासाहेव र असैजस्ता समाजमा सत्ता र शक्ति हातमा लिएर शासन चलाई वीरबहादुरजस्ता मजदुरमाथि शोषण गर्ने शोषक वर्गका शोषणमुखी विश्वदृष्टि एकातिर प्रस्तुत भएका छन् भने अर्कातिर सधैं तिनको शोषणमा थिचिएका अधीनस्थ मजदुर वर्गका विश्वदृष्टिलाई पनि कथाले समेटेको छ । त्यस्तै शोषित वर्गमा पनि क्रमशः शोषणविरुद्धको प्रतिरोधी चेतना जागृत हुन थालेको अवस्था देखाइएको छ । यसले समाजमा उदीयमान पुस्ताको उपस्थिति रहेको कुरालाई सङ्केत गरेको छ । वीरबहादुरमा आएको प्रतिरोधी चेतना तथा युवतीले स्वअस्तित्वप्राप्तिका निम्ति गरेको सङ्घर्ष र पत्रकारमा आएको परिवर्तनलेले उदीयमान पिँढीका विश्वदृष्टिलाई प्रस्तुत गरेका छन् । यसले समाजमा कुनै पनि वर्ग, पिँढी वा समुदायको विश्वदृष्टि स्थिर रहँदैन, समयसँगै यसमा पनि परिवर्तन आइरहन्छ भन्ने कुराको पुष्टि गरेको छ । यस कथामा २०६०/७० को दशकमा नेपाली समाजमा देखिएको परिवर्तनको लहरलाई प्रस्तुत गरिएको छ । अतः कथामा रचनागत समानधर्मिता पनि प्रस्तुत भएको छ । त्यसैगरी कुमारी अवस्थामै गर्भधारण गरी आफ्नो अस्तित्व प्रायः समाप्तिको अवस्थामा पुगेकी नारी जसले जीवनका अनेकौँ चुनौतीहरूसँग

सामना गर्दै आफ्नो अस्तित्व कायम गरी नव सम्भाव्यतालाई विद्यमान यथार्थका रूपमा प्रस्तुत गरी उदीयमान पिँढी र समुदायको विश्वदृष्टि प्रस्तुत गरेकी छ । त्यसै गरी आफूलाई एकपरिपक्व पुरुष ठान्ने विवेकशील पत्रकारको भूमिका निर्वाह गर्न वचनबद्ध पत्रकारले पनि उदीयमान पिँढी र समुदायको विश्वदृष्टि प्रस्तुत गरेको छ । यसरी हेर्दा २०६०/७० र त्यसको आसपासको नेपाली समाज र 'श्रीमान् वीरबहादुर' कथामा वर्णित समाजको विश्वदृष्टिबीच संरचनात्मक समानधर्मिता रहेको पाइन्छ ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

गोल्डमान, लुसिएँ (सन् १९९२), 'साहित्येतिहास की उत्पत्तिमूलक संरचनावादी पद्धति' अनु.

निर्मला जैन/कुसुम बाँठिया, *साहित्य का समाजशास्त्रीय चिन्तन*, (द्वितीय संस्क),

दिल्ली : दिल्ली विश्वविद्यालय ।

जोशी, रामलाल (२०७३), *ऐना, तेस्रो संस्क.*, काठमाडौँ : हिलबुक पब्लिकेशन ।

ढकाल, बद्रीप्रसाद (२०७५), *साहित्य र समालोचना* काठमाडौँ : ओरिएन्टल पब्लिकेशन ।

पाण्डेय, ताराकान्त (२०७३), *मार्क्सवाद, सांस्कृतिक अध्ययन र साहित्यको समाजशास्त्र*,

ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

पाण्डेय, मैनेजर (सन् २००६), *साहित्य के समाजशास्त्र की भूमिका*, तेस्रो संस्क., चण्डिगढ :

असनपुर ।

भट्ट, गोविन्द (२०७१), 'साहित्यमा विश्वदृष्टिको प्रश्नबारे' *जुगल सैद्धान्तिक नेपाली*

समालोचना, (सम्पा.) राजेन्द्र सुवेदी, काठमाडौँ : जुगल पब्लिकेशन पृ. ५०-५७ ।

भट्टराई, रमेशप्रसाद (२०७०), 'सांस्कृतिक अध्ययनका मूलभूत सिद्धान्तहरू' *भृकुटी*,

सांस्कृतिक अध्ययन विशेषाङ्क (सम्पा.) लिखत पाण्डे, भाग १९ ।

रुथ, जेन (सन् १९९२), 'ख्यातिका आर्जन: लुसिएँ गोल्डमान', *साहित्यका समाजशास्त्रीय*

चिन्तन, (द्वितीय संस्क), (अनुं कृष्णदत्त शर्मा), दिल्ली : दिल्ली विश्वविद्यालय ।

श्रेष्ठ, चन्द्रमान (२०७१), 'पारिजातका उपन्यासको समाजशास्त्र', अप्रकाशित विद्यावारिधि

शोधप्रबन्ध, त्रि.वि. ।

श्रेष्ठ, चन्द्रमान (२०७६), 'उसले रोजेको बाटो उपन्यासमा विश्वदृष्टि', *अपरा*, अङ्क ३,

काठमाडौँ : पद्मकन्या बहुमुखी क्याम्पस ।

Goldman, Lucian (1980). *Essays on Method in the Sociology of*

Literature, St. Louis: Telos Press.